

СТАНДАРТИ ГІДНОЇ ПРАЦІ АДВОКАТА В УКРАЇНІ

STANDARDS OF DECENT WORK OF A LAWYER IN UKRAINE

Казановська М.М., адвокат

Статтю присвячено формуванню комплексної актуальної наукової думки щодо сутності та переліку основних стандартів (вимог) гідної праці адвокатів в Україні. Автор установлює передумови формування сучасної концепції гідної праці, а також з'ясовує основні інтерпретаційні підходи до розуміння сутності гідної праці працівників.

Установлено, що гідна праця є складним соціально-правовим, економічним і культурним феноменом, якому властиві певні специфічні риси. Акцентується увага на тому, що на підставі узагальненого тлумачення гідної праці працівників визначається перелік особливих рис гідної праці адвокатів в Україні: гідна праця передбачає широкий перелік стандартів, які містяться в законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність і застосовуються з урахуванням загальних норм трудового законодавства, принципів трудового права; стандарти гідної праці мають суттєве соціально-правове значення, позначаючись також на стані розбудови України як правової та демократичної держави; вимоги гідної праці забезпечує широке коло суб'єктів, до яких належить і сам адвокат. Окрема увага в статті приділяється виокремленню основних груп сучасних стандартів гідної праці адвокатів в Україні, а саме стандартів, що забезпечуються державою, адвокатським самоврядуванням, адвокатським бюро (адвокатським об'єднанням), адвокатом самостійно.

У висновках до статті узагальнюються результати дослідження та окреслюються перспективи трудово-правового контексту наукового осмислення адвокатської діяльності в Україні, зокрема: 1) потреби формування комплексної концепції трудово-правового статусу адвоката в Україні; 2) з'ясування можливостей удосконалити правове регулювання стандартів гідної праці адвокатів в Україні; 3) дослідження практики забезпечення гідних умов праці адвокатів у державах-членах Європейського Союзу та можливостей використання такого досвіду в Україні.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, гідна праця, самостійна зайнятість, стандарти гідної праці, право на працю.

The article focuses on the formation of a comprehensive topical scientific thought regarding the essence and list of basic standards (requirements) for decent work of attorneys in Ukraine. The author establishes the prerequisites for the formation of the decent work modern concept, as well as the main interpretative approaches to understanding the essence of decent work for employees.

It is established that decent work is a complex socio-legal, economic and cultural phenomenon, which has certain specific features. Based on a generalized interpretation of decent work for employees, a list of special features of decent work for attorneys in Ukraine is determined, in particular: decent work provides for a wide range of standards contained in the legislation on the legal profession and advocacy and applied taking into account the general norms of labor legislation, the principles of labor law; decent work standards have a significant social and legal essence, affecting also the state of development of Ukraine as a legal and democratic state; decent work requirements are provided by a wide range of actors to which the advocate himself belongs. Special attention in the article is paid to highlighting the main groups of decent work modern standards for attorneys in Ukraine, namely, those provided by: the state; advocate self-government; law office (attorney association); an attorney on their own.

The conclusions to the article summarize the results of the study and outline the prospects of the labor law context of scientific understanding of advocacy in Ukraine, in particular: 1) the need to form a comprehensive concept of labor status of lawyers in Ukraine; 2) clarification of opportunities to improve the legal regulation of decent work standards for lawyers in Ukraine; 3) study of the practice of ensuring decent working conditions for lawyers in the Member States of the European Union and the possibilities of using such experience in Ukraine.

Key words: advocacy, advocate, decent work standards, decent work, self-employment, the right to work.

Постановка проблеми. Як відомо, робота (трудова діяльність) майже для кожної працездатної особи посідає центральне місце в її ідентичності та організації повсякденного життя [1, с. 541; 2, с. 270]. Указане пояснюється тим фактом, що саме в процесі та в результаті реалізації права на працю (а також на доступ до професії) особа може реалізувати свій трудовий потенціал, самореалізуватись (об'єктивувати законні інтереси у сфері праці та зайнятості), а також отримати винагороду за трудову діяльність, що становить матеріальну основу природного буття людини, що працює. Однак не будь-яка трудова зайнятість та робота спроможні задовольняти такі потреби. Ученими справедливо наголошується на тому, що лише робота, узгоджена зі стандартами гідної праці, задовольняє три основні потреби людини: 1) у виживанні, 2) у соціальних зв'язках; 3) у самовизначенні [2, с. 270; 3, с. 72]. З огляду на це, за останні десятиріччя прискорився процес формування теорії гідної праці, що є здобутком сучасної цивілізації та основою соціальної безпеки особи, що працює (у межах самостійної чи несамостійної зайнятості), якій протидіють множинні процеси несоціально орієнтованої економіки (чи не досить узгодженої із соціальними стандартами економіки). Серед таких негативних факторів учені називають, зокрема, «поширення неформальної зайнятості, короткострокових контрактів, втрату голосу та представництва працівників, збільшення незахищеності доходів» [4, с. 442], збільшення рівня толерантності на ринку праці до ідеї експлуатації трудового ресурсу – т. зв. «меркантицентризму» [3, с. 73]. Наслідком

цього є загострення кризи гідної праці, під якою вченими розуміється зниження міри «моральних цінностей трудового життя щодо здійснення праці в умовах свободи, рівності, безпеки і поваги людської гідності» [5, с. 286].

Це питання значно ускладнює те, що досить часто поза увагою вітчизняних і зарубіжних науковців залишаються умови праці самозайнятих працівників, котрі повинні забезпечити не лише гідні умови праці для найманих ними працівників (коли має місце найм працівників), а й власні умови праці. Указане питання є особливо актуальним щодо самозайнятих працівників, які провадять професійну діяльність, що має суттєве соціально-правове значення (зокрема, позначається на стані розбудови України як правової та демократичної держави). Серед таких особливих суб'єктів трудового права слід виокремити адвокатів, особливостям гідної праці яких (у контексті провадження ними адвокатської діяльності) ще не приділялась увага серед вітчизняних і зарубіжних юристів-трудоників.

Аналіз наукової літератури та не вирішені раніше питання. Хоча таке явище, як гідна праця адвокатів в Україні, ще не було предметом дослідження юристів-трудоників, слід констатувати, що багатьма українськими вченими та дослідниками (зокрема, Л.П. Амелічевою, М.І. Іншином, Л.Ю. Малогою, М.В. Панченком, І.С. Сахарук, Д.І. Сірохою, О.М. Ярошенком та ін.) приділялась широка увага сутності та проблематиці феномену гідної праці в Україні та світі. Ці наукові напрацювання становитимуть належне теоретичне підґрунтя для окреслення сучасного науково-практичного розуміння сутності гідної праці адвокатів в Україні.

Мета статті – сформулювати актуальну наукову думку щодо сутності та переліку основних стандартів гідної праці адвокатів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) окреслити загальну сутність гідної праці; 2) визначити особливості гідної праці адвокатів; 3) виокремити основні стандарти гідної праці адвокатів в Україні; 4) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча «феномен гідної праці розвивається й еволюціонує в темпоральному (за правовим часом), географічному та соціальному вимірі вже кілька століть, а виникнення і становлення морально-етичних принципів, які є засадничими для зародження гідної праці, відбувається вже кілька тисячоліть» [5, с. 282], сучасне розуміння гідної праці у загальних рисах впливає з норм Загальної декларації прав людини, «в якій виражена необхідність праці як невід’ємного аспекту прав людини» [6, с. 2], хоча дотепер серед учених відсутнє усталене наукове розуміння сутності цього явища. Науковцями справедливо констатується, що поняття гідної праці нині добре відоме юристам, економістам і соціологам, навіть якщо складно дати йому чітке визначення, воно є корисною загальною основою для роздумів про взаємозв’язки між діяльністю органів публічної влади в соціальній сфері, глобалізацією ринку праці та принципами прав людини [7, с. 1].

Наприклад, вітчизняна юрист-трудова Л.П. Амелічева вважає, що гідна праця є трудоправовою цінністю, що об’єктивується в таких аспектах: 1) як «благо для людини, спрямоване на утвердження її в бутті, реалізацію її творчих здібностей» (в об’єктивному контексті); 2) як цінність, що «залежить від свідомості суб’єкта, оскільки нею вважають лише те, що суб’єкт цінує, чому надає значення, перевагу у сфері трудової діяльності» (у суб’єктивному контексті) [5, с. 284]. З указаним твердженням слід погодитись, зауважуючи, що об’єктивні і суб’єктивні аспекти науково-практичного осмислення гідної праці повинні бути: 1) узгоджені між собою; 2) скориговані вимогами адекватності (вказане має значення з огляду на те, що особа може вважати певні умови трудової діяльності гідними, проте відповідні умови праці можуть бути небезпечними чи шкідливими для життя та здоров’я працівника).

Найбільш точно дефініція поняття «гідна праця» сформулював український юрист-трудова М.В. Панченко, котрий вважає, що в загальному сенсі такою працею сьогодні слід розуміти «працю, що системно вибудована на гуманістичному принципі трудового права, тобто орієнтована на трудові права людини та її законні інтереси у сфері праці (певною мірою і поза сферою праці), сприяючи свободі відчуття працездатною людиною її гідності, а також повністю відповідаючи критеріям (вимогам) концепції гідної праці» [8, с. 127]. Виходячи з наведеного тлумачення гідної праці, доходимо думки, що *гідна праця* – це умови виконання трудової діяльності працівником, узгоджені з розумінням вищості життя та здоров’я працівника за виробничі відносини (та за результати цих відносин), враховуючи той факт, що працівник є найвищою соціальною цінністю у будь-яких взаємовідносинах у сфері праці та зайнятості.

Отже, можемо дійти висновку, що гідна праця є складним соціально-правовим, економічним і культурним феноменом, якому властиві певні специфічні риси. З огляду на це, зазначимо, що «гідна праця» (за визначенням Міжнародної організації праці) є явищем, якому притаманні такі ознаки: 1) сприяння зайнятості за допомогою стійких інституційних, а також економічних умов; 2) визначення, розвиток і збагачення соціального захисту працівників, включно із соціальним забезпеченням та охороною праці, побудовані відповідно до культурних особливостей конкретного суспільства; 3) сприяння соціальному діалогу через установлені зв’язки між урядом, організаціями працівників та роботодавцями; 4) підтвердження, просування

та здійснення основних прав, що визначають гідне і справедливе робоче місце [9]. На думку ж українських учених, «гідна праця» є «працею вищого порядку, що у своєму цивілізаційному наповненні» відповідає таким критеріям, як: 1) задоволення «потреб суспільства в цивілізованій участі людей у суспільному житті шляхом трудової діяльності»; 2) задоволення потреб держави у: а) «трудовій активності людей, яка б сприяла підвищенню економічної активності в державі й не зумовлювала б інвалідацію працездатних осіб»; б) «тому, щоб усі працездатні особи були зайняті тоді, коли вони не спроможні чи не бажують бути самозайняті суспільно корисною працею»; 3) узгодженість із «базовим рівнем осмислення гідності людини»; 4) задоволення базових потреб людини, а також «блокування віктимного, девіантного потенціалу людини, зокрема, щодо використання місця роботи та/або робочого місця, службового становища та/або можливостей у неправомірному (чи в позадоговірному недобросовісному) руслі» [3, с. 73–74].

Погоджуємось з І.С. Сахарук, що реалізація концепції гідної праці впливає не лише безпосередньо на трудові відносини, а й на життєвий рівень працівників і суспільств загалом. Упровадження міжнародних стандартів щодо гідних умов праці, гідної заробітної плати, забезпечення рівних прав і можливостей дозволяє підвищувати добробут працівників, їх економічний стан, що впливає і на рівень економіки країни загалом. Розвиток соціального партнерства (як складник концепції гідної праці) має вагомое значення для збалансування інтересів держави, працівників та роботодавців у сфері праці, вироблення найбільш прийнятних для сторін та ефективних механізмів реалізації положень трудового законодавства.

Оскільки концепція гідної праці – це цивілізаційний здобуток сучасного світу праці, що впливає на всіх осіб, які виконують трудову діяльність, цілком закономірно припустити, що вимоги гідної праці також поширюються на адвокатів (інакше можна стверджувати, що держава дискримінує таких працівників за ознакою професії, що ставить під загрозу як мету і завдання адвокатської діяльності, так і соціальну безпеку адвокатів). При цьому комплексний аналіз законодавства про працю, а також про адвокатуру та адвокатську діяльність дає підстави стверджувати, що для гідної праці адвокатів в Україні характерним є те, що: 1) вона врегульовується переважно нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які застосовуються з урахуванням засад і галузевих принципів національного трудового права (з огляду на специфіку самостійної зайнятості загалом та адвокатської діяльності зокрема); 2) її вимоги мають суттєве соціально-правове значення, безпосередньо позначаючись на соціальній (та іншій) безпеці адвокатів і їх близьких осіб, а також опосередковано – на соціальній (та інших видах) безпеці помічників адвоката (стажистів, інших найнятих адвокатами осіб), клієнтів адвоката, суспільства та держави загалом; 3) вона передбачає широкий перелік загальних, спеціальних і особливих стандартів гідної праці, що стосуються трудової діяльності та професії адвоката, сприяючи формуванню умов, за яких адвокат може безпечно, повно та ефективно виконувати свої професійні (трудова) завдання; 4) її вимоги забезпечують держава, адвокатське самоврядування, адвокатське об’єднання, а також сам адвокат.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє також дійти висновку, що нині основними стандартами гідної праці адвокатів у нашій державі є такі групи вимог праці вказаного цивілізаційного рівня:

1. *Стандарти гідної праці адвоката в Україні, які забезпечуються державою*: 1) доступ до професії, який обмежується лише тими передбаченими законодавством вимогами та заборонами (статті 6–11 Закону 2012 року № 5076-VI), що об’єктивно виправдані

сутністю професії та гарантіями функціонування адвокатури в Україні; 2) гарантування професійних (особливих трудових) прав, які належать адвокату (ст. 20), а також покладання на них відповідних обов'язків (статті 21, 22), які сприяють належному здійсненню адвокатської діяльності; 3) закріплення на рівні законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність особливих гарантій такої діяльності (ст. 23), враховуючи також право на отримання винагороди за професійну діяльність – гонорару (ст. 30 з урахуванням вимог ст. 25 зазначеного Закону); 4) забезпечення здійснення адвокатської діяльності в умовах функціонування незалежної від органів публічної служби (їх посадових осіб) адвокатури (ст. 5); 5) варіативність дій (ст. 19), а також інструментів (ст. 24), здійснюваних (використовуваних) для провадження адвокатської діяльності, які сприяють повному та ефективному досягненню мети цієї діяльності; 6) варіативність території здійснення трудової діяльності, що полягає в можливостях адвоката провадити таку діяльність на всій території України (також за межами держави, якщо інше не передбачено на рівні міжнародних договорів) (ч. 2 ст. 4); 7) варіативність форм здійснення трудової діяльності. Державою гарантується можливість адвоката провадити адвокатську діяльність індивідуально чи в організаційно-правових формах адвокатського бюро (адвокатського об'єднання) (ч. 3 ст. 4, статті 13–15); 8) забезпечення права на об'єднання адвокатів на місцевому, всеукраїнському та міжнародному рівнях, членства професійних міжнародних організаціях (ст. 18); 9) забезпечення функціонування адвокатського самоврядування в Україні та участі адвоката в адвокатському самоврядуванні у відповідних організаційних формах (розділ VII); 10) юридична визначеність: а) підстав для здійснення (припинення) адвокатської діяльності, а також правомірної відмови в наданні правової допомоги (статті 26–29); б) підстав і умов дисциплінарної відповідальності адвоката, видів дисциплінарних санкцій та порядку дисциплінарних проваджень щодо адвокатів, можливостей оскарження рішення про дисциплінарну відповідальність адвоката (статті 33–42); в) підстав і умов зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю (статті 31, 32); 11) покладання на адвокатське бюро (ч. 6 ст. 14) та на адвокатське об'єднання (ч. 6 ст. 15) обов'язку забезпечувати дотримання професійних прав адвокатів, а також гарантій адвокатської діяльності; 12) можливість найму адвокатом помічника для виконання його доручень в справах, що перебувають у його провадженні (ст. 16).

2. *Стандарти гідної праці адвоката в Україні, які забезпечуються на рівні адвокатського самоврядування* – Радою адвокатів України (далі – РАУ): 1) забезпечення незалежності адвокатів, а також захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності (п. 1 ч. 1 ст. 44 Закону 2012 року № 5076-VI); 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів, зокрема, шляхом належної реалізації дисциплінарної влади (пункти 2 і 3 ч. 1 ст. 44); 3) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 44), зокрема, шляхом забезпечення належного обліку та підтвердження професійної правоздатності особи, яка провадить адвокатську діяльність, зокрема, через ведення РАУ Єдиного реєстру адвокатів України (ст. 17, пункти 5 і 6 ч. 1 ст. 44).

3. *Стандарти гідної праці адвоката в Україні, які забезпечуються адвокатським бюро (адвокатським об'єднанням)*, а саме: 1) створення здорових та безпечних умов виконання професійних (трудова) обов'язків адвокатом, а також його помічником (інших найнятих ним працівників) (наприклад, надання адвокату робочого місця, яке відповідає вимогам охорони праці, а також є адаптованим до особливих вимог адвоката, який є осо-

бою з інвалідністю); 2) забезпечення дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності (ч. 6 ст. 14 і ч. 6 ст. 15 Закону 2012 року № 5076-VI).

4. *Стандарти гідної праці адвоката в Україні, які забезпечуються самим адвокатом*. Той факт, що адвокат є самозайнятою особою і не є підпорядкованим роботодавцю, на якого покладаються обов'язки із забезпечення гідної праці найнятих ним працівників, не означає, що адвокат є вільним від обов'язків забезпечити собі гідні умови праці власними силами (також для працівників, які ним найняті, вказане має значення, адже гідні умови праці таких працівників позначаються на ефективності виконання ними трудових обов'язків, а ефективна діяльність таких працівників є вимогою гідної праці самого адвоката). З огляду на це, адвокат повинен: 1) забезпечити собі (також найнятим ним працівникам) здорові та безпечні умови виконання професійних (трудова) обов'язків (належне робоче місце, збалансований графік роботи та відпочинку тощо); 2) етично та законно виконувати свої професійні (трудова) обов'язки, не шкодячи незалежності адвокатури, а також належному провадженню власної адвокатської діяльності.

Висновки. Підсумовуючи викладене, погодимось із тим, що сьогодні «концепція гідної праці втілює в собі позитивні очікування людей, пов'язані з трудовим життям, а саме тим, яке б відповідало людській гідності, не сприяло виникненню в них відчуття пригніченого стану, зумовленого виконуваною ними трудовою діяльністю» [10, с. 54]. У контексті ж адвокатів концепція гідної праці має більш широкий контекст, адже сприяє тому, щоб: 1) будь-яка працездатна особа, рівень правосуб'єктності якої є достатнім, щоби провадити адвокатську діяльність, мала доступ до професії, це право не було обмежене, скасоване не інакше, як у законом передбачених випадках; 2) будь-який адвокат міг провадити адвокатську діяльність без шкоди для своєї соціальної безпеки, маючи змогу в повній мірі та ефективно реалізувати свій трудовий потенціал та реалізуватись у професійній сфері загалом; 3) будь-який адвокат мав право вимагати від зобов'язаних суб'єктів (від держави, адвокатського самоврядування, а також адвокатського об'єднання) створення необхідних умов його професійної діяльності, які відповідають стандартам гідної праці адвокатів в Україні; 4) адвокати зобов'язані в певній мірі забезпечувати себе гідною працею самостійно, зокрема, створюючи гідні умови праці для найнятих ними працівників; 5) мета та завдання адвокатської діяльності об'єктивовані в повній мірі, сприяють виконанню завдань адвокатури України та процесу формування України як сучасної правової та демократичної держави.

Окреслені висновки цієї наукової статті вказують на актуальність подальших наукових досліджень сутності та проблематики трудово-правового контексту діяльності адвокатів в Україні, зокрема: 1) потреби формувати комплексну концепцію трудово-правового статусу адвоката в Україні; 2) з'ясування можливостей щодо вдосконалення правового регулювання стандартів гідної праці адвокатів в Україні. Крім того, на думку вчених, історично Україна дуже часто зверталась до законодавства інших держав із метою запозичення тих чи інших ідей під час законотворення, але з часом вітчизняний законодавець почав діяти самостійно. Натепер практика перейняття досвіду інших держав знову є актуальною. Варто зауважити, що соціальне законодавство держав-членів ЄС враховує всі основні стандарти та принципи, до яких варто адаптувати законодавство України [11, с. 219]. Ураховуючи те, що дослідження практики забезпечення гідних умов праці адвокатів у державах-членах Європейського Союзу та можливостей використання такого досвіду в Україні є малодослідженим, вважаємо, що наукова та соціально-правова значущість трудово-правового контексту наукового осмислення адвокатської діяльності вказує на потребу подальшого дослідження такого питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншин М.І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 535–543. doi:10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
2. Dodd V., Hooley T., Burke C. Decent work in the UK: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior*. 2019. Vol. 112. P. 270-281. doi:10.1016/j.jvb.2019.04.002.
3. Гладкий В.В. Гідна праця суддів і панування права в Україні під час пандемії COVID-19. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI ст.*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 квітня 2020 р.). Одеса : Причорноморська фундація права, 2020. С. 72-75.
4. MacNaughton G., Frey D.F. Decent Work for All: A Holistic Human Rights Approach. *American University International Law Review*. 2011. Vol. 26 (2). P. 441–483.
5. Амелічева Л.П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення : монографія. Вінниця : Твори, 2020. 360 с.
6. Blustein D.L., Olle C., Connors-Kellgren A., Diamonti A.J. Decent Work: A Psychological Perspective. *Frontiers in Psychology*. 2016. Vol. 7. Art. 407. P. 1–14. doi:10.3389/fpsyg.2016.00407.
7. Pouyaud J. For a Psychosocial Approach to Decent Work. *Frontiers in Psychology*. 2016. Vol. 7. Art. 422. P. 1–14. doi:10.3389/fpsyg.2016.00422.
8. Панченко М.В. Правовий механізм забезпечення гідної праці державних службовців України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 455 с.
9. World of Work Report 2008: Income Inequalities in the Age of Financial Globalization. Geneva : ILO, 2008. 162 p.
10. Панченко М.В. Соціально-правова значимість гідної праці в сучасному суспільстві. *Соціальне право*. 2018. № 3. С. 50–55.
11. Сахарук І.С. Зміст концепції гідної праці: теоретико-правові підходи. Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика : тези доп. та наук. повідомл. учасників VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 жовт. 2018 р.) / за ред. О.М. Ярошенка. Харків : ФОП Панов А.Н., 2018. С. 318–324.
12. Малюга Л.Ю. Сучасні тенденції розвитку адаптації соціального законодавства до європейського законодавства як складової процесу інтеграції України до ЄС. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 207–215. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.32>